

Een maansverduistering heeft iets mysterieus, maar je kan er donder op zeggen dat de maan de volgende dag of nacht weer van de partij is. Bij de fraaie parelmoervlinder die zijn naam draagt, de Zilveren maan, lijkt het in Vlaanderen helaas anders te lopen. Nu de laatste twee Vlaamse vindplaatsen niet langer onderdak bieden aan deze vlinder, zal hij bij een herziening van de Rode Lijst van de status 'Met uitsterven bedreigd' (Maes & Van Dyck, 1996) naar de categorie 'Uitgestorven' moeten verhuizen. Een nieuwe zwarte bladzijde in de geschiedenis van de Vlaamse vlinderfauna wordt geschreven.

ken en de vrouwtjes vinden veel sneller geschikte ei-afzetplanten als die niet overgroeid zijn door de omringende vegetatie. Bovendien besteden de rupsen, net als bij sommige andere parelmoervlinders, aardig wat tijd aan zonnen, maar een te hoge vegetatie biedt daarvoor een te koele omgeving. De vlinder vliegt in twee generaties waarvan de eerste van half mei tot eind juni te vinden is en de tweede van half juli tot eind augustus. De overwintering gebeurt als rups (Tax, 1989).

Vroeger en nu

Tot halverwege deze eeuw was de Zilveren maan in Vlaanderen vrij verspreid te vinden vooral ten oosten van de lijn Antwer-

Een Zilveren-maans-verduistering in Vlaanderen?

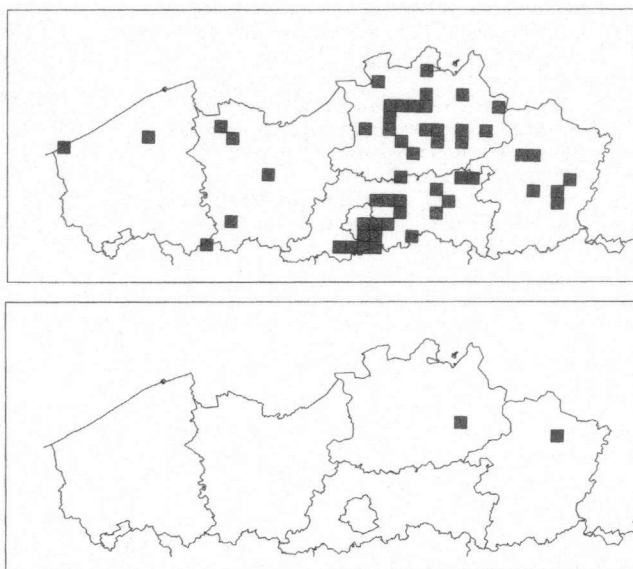
tekst:
Dirk Maes &
Hans Van Dyck

Biotoop en levenswijze

De Zilveren maan (*Clossiana selene*) is een soort van moerassen en schrale, vochtige gras- en hooilanden in de buurt van vochtige (broek)bossen waar de voornaamste waardplant groeit: het Moerasviooltje (*Viola palustris*) (Bink, 1992). De aanwezigheid van de waardplant alleen volstaat echter niet, hij moet er voldoende talrijk staan en dan nog liefst in een vrij open situatie. De rupsen hebben immers meerdere exemplaren van dit viooltje nodig om volgroei te gera-

pen-Brussel (figuur 1). Een bijzonder sterke daling van het aantal vindplaatsen deed zich voor in het begin van de jaren vijftig en een tweede minder uitgesproken achteruitgang vond plaats in de tweede helft van de jaren zeventig (figuur 2). Janssen (1966) bestempelde de soort nog als 'verbreed in vochtige weilanden' met topjaren in de vroege jaren veertig, maar hij constateerde in de volgende twee decennia een opmerkelijke terugval in de verspreiding. In het begin van de jaren tachtig stelt Jans (1983) reeds vast dat het Zilveren maan-bestand recent uitgedund is tot één enkele behoorlijke populatie in natuurreservaat 'De Zegge' nabij Geel in de Kempen, en een handvol erg kleine populaties elders in de Antwerpse en Limburgse Kempen en mogelijk in het Brusselse Zoniënbos. In de loop van het inventarisatie-project van de Vlaamse Vlinderwerkgroep in de jaren negentig werd de Zilveren maan in zeer klein aantal op slechts twee plaatsen in het noorden van de provincie Limburg (in de vallei van de Abeek) waargenomen. Beide gebieden worden beheerd door de vzw Natuurreservaten, zijn elk zo'n 2 hectaren groot en liggen slechts 800 meter van elkaar verwijderd. We bezochten dit jaar beide terreinen, maar de Zilveren maan bleek niet langer

Figuur 1:
Verspreiding van de
Zilveren maan vóór
(boven) en na 1980
(onder).

van de partij. Het eerste gebied betrof een voedselarm vochtig grasland met aangrenzend een bloemrijk hooiland. Ondanks vrij intensief zoeken werden hier zelfs geen Moerasviooltjes meer gevonden. Gezien de toestand van de vegetatie ter plaatse, moet de oorzaak van het verdwijnen van waardplant en vlinder duidelijk bij verdroging en de daarmee gepaard gaande verruiging worden gezocht. In het tweede gebiedje bleek het Moerasviooltje nog wel aanwezig, maar in vrij lage dichtheden en ook daar waren sporen van verdroging duidelijk merkbaar. Het nectaraanbod was er bovendien nogal laag doordat het perceel enerzijds begrensd werd door een naaldbos en anderzijds door vrij intensief beweidde graslanden met paarden.

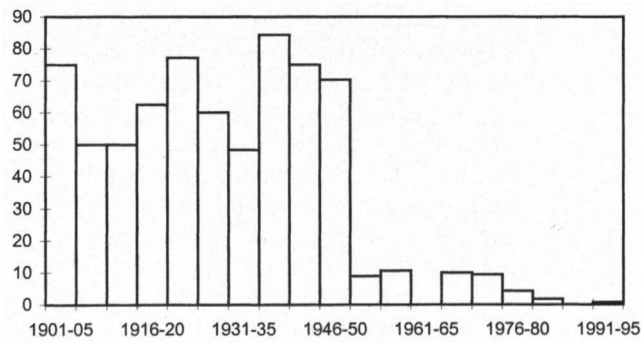
Het ziet er dus naar uit dat de Zilveren maan uit Vlaanderen is verdwenen. Binnen een periode van minder dan 50 jaar tuimelde zijn status van 'redelijk verbreid' tot 'uitgestorven'. Hiermee wordt de al zo lange lijst van uitgestorven dagvlinders voor Vlaanderen (maar liefst 21!; Maes & Van Dyck, 1996) alweer een eenheid langer. Dat de achteruitgang van de Zilveren maan niet beperkt is tot Vlaanderen blijkt uit het feit dat de soort ook in Nederland en Wallonië op de Rode Lijst staat als respec-

tievelijk 'Bedreigd' (Wynhoff & Van Swaay, 1995) en 'Kwetsbaar' (Goffart *et al.*, 1992).

Verklaren van de achteruitgang

De Zilveren maan moet het hebben van vochtige en schrale leefgebieden. Dergelijke gebieden hebben de jongste decennia niet alleen te lijden van habitatverlies en de daarmee gepaard gaande versnippering, maar hebben op de koop toe sterk af te rekenen met de gecombineerde invloed van twee andere 'v'-bedreigingen: verdroging en vermesting. Hierdoor ging het aantal geschikte standplaatsen van het Moerasviooltje sterk achteruit en verdween de Zilveren maan, al dan niet gelijktijdig, met zijn waardplant. Intensivering van de landbouw in valleigebieden (zowel wat landbouwtechnieken als ruimtebeslag betreft)

Zilveren maan
FOTO: HAROLD VAN DE OETELAAR

Figuur 2.
Veranderingen in de verspreiding van de Zilveren maan in Vlaanderen in de loop van deze eeuw.

heeft geleid tot het op grote schaal omzetten van historische, vochtige hooilanden (of eventuele graasweiden) tot raaigraslanden of maïsakkers. Het omzetten van bloem- en dus nectarrijke hooilanden in nectarloze monoculturen kan er eveneens toe bijgedragen hebben dat de Zilveren maan niet meer in staat was om in zijn vrij

het bedreigde Heidegentiaanblauwtje van vochtige heideterreinen. Momenteel kunnen we vochtminnende of -gevoelige soorten bijna enkel nog in reservaten of militaire domeinen vinden. Maar ook in deze laatste gebieden wordt de waterhuishouding sterk bepaald, of tenminste beïnvloed, door infiltratiegebieden en drainage nabij of ver buiten deze terreinen.

Beheer, behoud en herstel van dergelijke vochtige leefgebieden met parels van vlinders en andere organismen, dienen af te stappen van een beperkte perceelsvisie en uit te breiden naar een herstel op grotere landschappelijke schaal met oog voor hydrologische processen. Nu in Vlaanderen de uitwerking van een Vlaams Ecologisch Netwerk (vergelijkbaar met de Ecologische Hoofdstructuur in Nederland) actueel is, is een pleidooi voor een dergelijke landschappelijke aanpak en planning niet uit de lucht. Het nieuwe decreet op het natuurbehoud moet hiertoe de nodige (juridische) instrumenten leveren. We pleiten er alvast voor dat er bij de uitwerking van een ecologische hoofdstructuur wordt uitgegaan van doordachte criteria op een grotere schaal (als hydrologische relaties) en niet enkel van een ad hoc aan elkaar rijgen van reservaten zonder functionele banden. Dat zou een gemiste kans zijn voor de natuur en de vlinders in Vlaanderen.

Spontane herkolonisatie of herintroductie?

De realisatie van een ecologische hoofdstructuur met ondermeer het accent op beekdalen, kan goede kansen bieden om nieuwe geschikte biotopen te scheppen. Maar de Zilveren maan staat bekend als een honkvaste vlinder (Bink, 1992), die zelden afstanden van meer dan 500 meter aflegt (Veling, 1995). De vestiging van de Zilveren maan op Vlieland (waarschijnlijk vanaf Terschelling) toont echter aan dat de soort in staat is om nieuwe gebieden te koloniseren (en zelfs 5 km zee kan overvliegen) vanuit een vrij grote bronpopulatie (Veling, 1995). Voor een spontane herkolonisatie van Vlaamse gebieden vanuit de dichtstbijgelegen grote populaties in Nederland of Wallonië moet de Zilveren maan al gauw meer dan honderd kilometer overbruggen en dat lijkt dan ook zo goed als uitgesloten.

Als de soort niet op eigen kracht in staat is om zich te hervestigen in Vlaanderen, zou herintroductie een handje kunnen helpen. Dit gebeurde in Nederland reeds in 1993 in het natuurreservaat 'De Schraallanden van de Meije' bij Nieuwkoop (Pavlicek-van Beek & Van der Made, 1995). De vraag is echter

Overzicht van het eerste gebied waar geen Moerasviooltjes en geen Zilveren manen meer werden waargenomen.

FOTO: DIRK MAES

grote nectarbehoefte te voorzien. In erg kleine restpopulaties kunnen toevallige populatieschommelingen uiteindelijk vaak voor de fatale afloop zorgen. Mogelijk heeft dit ook in de laatste twee vliegplaatsen voor de Zilveren maan meegespeeld.

Ook in Nederland zijn de populaties in Midden-Limburg en Noord-Brabant recent verdwenen (Veling, 1995). De laatste waarneming in Noord-Brabant dateert van begin jaren tachtig uit Schaijk (Caspers *et al.*, 1996). Uit de verspreidingskaartjes in Nederland blijkt bovendien dat de achteruitgang sterker is in valleigebieden in het zuiden van Nederland dan in de veenweidegebieden in het noorden. Tax (1989) schrijft dit toe aan het rechte trekken van de beken waardoor geschikte leefgebieden voor waardplant en vlinder (overgangen van moeras naar nat grasland) verdwenen.

Dit trieste verhaal kan net zo goed verteld worden voor alle andere soorten van vochtige tot natte en schrale leefgebieden (heiden en/of hooilanden) in Vlaanderen; denk bijvoorbeeld aan de Moerasparelmoervlinder uit moerassige weiden met Blauwe knoop (uitgestorven sinds 1959), het Pimpernelblauwtje van vochtige, matig voedselarme hooilanden met Grote pimpernel (uitgestorven sinds 1980), het waarschijnlijk verdwenen Veenhooibeestje en

of er in Vlaanderen actueel nog plaatsen zijn waar de Zilveren maan een geschikt leefgebied kan vinden? Mogelijk zullen eerst op potentieel geschikte plaatsen aan de hand van aangepast beheer en ook door natuurontwikkeling grotere oppervlakten van bij elkaar liggende geschikte leefgebieden gecreëerd moeten worden. Potentiële gebieden die momenteel slechts erg kleine percelen met Moerasviooltje herbergen, vinden we ondermeer in het Stamprooierbroek in Molenbeersel, in de Vallei van de Zwarte Beek in Koersel-Beringen en mogelijk nog op enkele plaatsen in de Antwerpse Kempen (bijvoorbeeld De Zegge).

Maar ondertussen zal de vlinderliefhebber in Vlaanderen enkel nog van een zilveren maan aan het nachtelijke firmament kunnen genieten, al dan niet verduisterd. Een magere troost ...

Literatuur

- Bink, F., 1992. Ecologische Atlas van de dagvlinders van Noordwest-Europa. Schuyt & Co, Haarlem.
Caspers, T., F. Post (et al.), 1996. Natuur in Noord-Brabant. Brabants Landschap, Haaren.

- Goffart, P., M. Baguette & B. De Bast, 1992. La situation des Lépidoptères en Wallonie ou Que sont nos papillons devenus? Bulletin et Annales de la Société royale belge Entomologique, 128: 355-392.
Jans, P. 1983. Zilveren Maan *Clossiana selene*. In: Willockx, R. (red), Bedreigde planten en dieren in Vlaanderen. De Wielewaal, Turnhout, p. 17.
Janssen, A. 1966. Lijst van Lepidoptera uit de Antwerpse omgeving II. Schakel (Tijdschrift van het Kontaktcomité van de Kringen voor natuurstudie en Natuurbescherming in het Antwerpse), 4, 39-42.
Maes, D. & H. Van Dyck, 1996. Een gedocumenteerde Rode lijst van de dagvlinders van Vlaanderen. Mededelingen van het Instituut voor Natuurbehoud, 3: 1-154.
Pavlicek-van Beek, T. & J. van der Made, 1995. De Zilveren maan, terug in het Groene Hart. Vlinders, 10(1), 22-24.
Tax, M., 1989. Atlas van de Nederlandse dagvlinders. Natuurmonumenten, 's Graveland/De Vlinderstichting, Wageningen.
Veling, K., 1995. Vlinders in het Nederlandse landschap 1987-1992. Rapportnummer VS 95.02. De Vlinderstichting, Wageningen.
Wynhoff, I. & C. van Swaay, 1995. Bedreigde en kwetsbare dagvlinders in Nederland; basisrapport met voorstel voor de Rode Lijst. Rapportnr. VS 95.01. De Vlinderstichting, Wageningen.

Summary

In the past fifty years, the numbers of the Small Pearl-bordered Fritillary (*Clossiana selene*) in Flanders have declined alarmingly. The species has now virtually become extinct. The cause appears to be habitat destruction and the loss of the butterfly's foodplant, the marsh violet (*Viola palustris*). Drainage and use of fertilizers in marshes and grasslands have resulted in the loss of the Small Pearl-bordered Fritillary. Colonization from other populations is unlikely as the distances are too great. Reintroduction may be a possibility in the future.